

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291731>

УДК 342.733

С. С. Калинюк, канд. юрид. наук, доцент
«Ужгородський національний університет»
Юридичний факультет ДВНЗ
Кафедра господарського права
вул. Капітульна, 26, Ужгород, 88000, Україна
e-mail: stepan.kalyniuk@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-6735-9232

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: АДАПТАЦІЯ ДО ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ АНТРОПОЦЕНТРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Дана наукова стаття присвячена вивченню проблеми інклюзивної освіти в контексті сучасних антропоцентричних цінностей. Автором здійснюється аналіз реалізації інструментів інклюзивної освіти в процесі адаптації до потреб особистості в умовах антропоцентризму, орієнтованого на визнання і захист прав та гідності кожного індивіда. У статті розглядаються основні принципи інклюзивної освіти, що спрямовані на впровадження середовища, що сприяє розвитку різноманітних талантів та забезпеченню доступу до освіти для всіх. У статті акцентується увага на необхідності врахування індивідуальних потреб учнів із різними особливостями, включаючи фізичні, психічні та соціальні ознаки. Проводиться аналіз термінологічної наповненості антропоцентризму та інклюзивності як політико-правових явищ. У статті досліджується вплив антропоцентричних цінностей на інклюзивну освіту. Здійснюється аналіз викликів адаптації освіти до індивідуальних потреб особистості. Висвітлюються концептуальні аспекти інклюзивної освіти та окреслюється роль особистості в освітньому процесі.

Стаття спрямовується на підвищення усвідомленості про важливість інклюзивної освіти та її ролі в формуванні гармонійного суспільства, де кожна особистість має можливість розкрити свій потенціал та внести власний внесок у розвиток суспільства. Актуальність дослідження полягає також в наростаючій потребі сучасного суспільства у розвинутій системі інклюзивної освіти, яка б враховувала індивідуальні потреби кожного учня. У змінюваному антропоцентричному контексті, де акцент робиться на захисті та визнанні прав кожної особистості, інклюзивна освіта стає ключовим чинником формування гармонійного суспільства. Дана стаття вносить важливий внесок у розуміння та розвиток інклюзивної освіти, пропонуючи конкретні рекомендації для адаптації освітніх систем до потреб різноманітних учнів, що є критично важливим в контексті постійно зростаючого різноманіття учнівської аудиторії та прагнення до створення інклюзивного суспільства.

Ключові слова: конституційне право на освіту, освіта, регулювання права на освіту, рівний доступ до освіти, інклюзивна освіта, антропоцентричний підхід.

Постановка проблеми. У світлі сучасних антропоцентричних цінностей виникає актуальна проблема, пов'язана з необхідністю адаптації освітнього процесу до потреб кожної особистості. Зростаюча різноманітність учнівського складу вимагає уваги до створення гнучких та інклюзивних систем, що враховують різні рівні здібностей та особистісні специфікації.

Розглядаючи антропоцентричний підхід, важливо визначити, як він впливає на структуру та зміст освіти, підкреслюючи важливість ролі особистості в навчальному процесі. Питання стосовно ролі освіти в адаптації до різних потреб учнів стає ключовим в контексті розбудови сучасної інклюзивної системи. Важливо розглянути конкретні проблеми, які виникають при впровадженні інклюзивних підходів та шляхи їх подолання.

У статті досліджується, як антропоцентризм впливає на інклюзивні практики та наводяться шляхи вирішення проблематики, що стоїть на порозі **адаптації освітнього процесу до потреб різноманітної учнівської аудиторії**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сферою досліджень антропоцентризму як конституційно-правової категорії займалася низка науковців, зокрема: Г. Задорожня, І. Заєць, В. Кафарський, М. Козюбра, В. Погорілко, І. Припхан, Ю. Тодика, О. Фрицький, В. Чушенко, Н. Шептал, П. Шляхтун та інші. У свою чергу, огляд актуальних джерел, присвячених розгляду соціальної інклюзії в освіті, вказує на те, що цю проблему досліджували різні науковці. Зокрема, вітчизняні дослідники, такі як: А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій (охарактеризують сферу концептуальних аспектів інклюзивної освіти), А. Г. Шевцов (освітні основи реабілітології), О. І. Рассказова (процеси соціалізації учнів у контексті інклюзивної освіти), В. В. Засенко (перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні), а також І. Бех, М. Боришевська, М. Савчин та інші, розглядають інші аспекти даної проблематики, зокрема, місце особистості в суспільстві.

Метою статті є дослідження впливу антропоцентричних цінностей на інклюзивну освіту, аналіз викликів адаптації освіти до індивідуальних потреб особистості, висвітлення концептуальних аспектів інклюзивної освіти та окреслення ролі особистості в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ неминуче орієнтується на людину та суспільство як основні складові важливих подій і явищ. Людські цінності виступають як необхідна основа для індивіда, соціальних груп та навіть для держави в цілому. У процесі сучасних соціальних реформ виникає необхідність врахування індивідуальних потреб особистості, що прямо відповідає конституційно закріпленому принципу «визнання людини найвищою соціальною цінністю» [1].

Підкреслимо той факт, що парадигма антропоцентризму розглядалась науковцями із різних сторін: крізь призму правотворчого підходу, мовознавчого підходу, релігійно-філософського підходу, функціонування органів державної влади тощо. Разом з тим, у вітчизняній науці конституційного права майже відсутня сфера досліджень, присвячених питанню інклюзивної освіти крізь призму антропоцентричних цінностей. Останнє, безперечно підтверджує наукову новизну та доцільність дослідження.

Однак, перш ніж приступити до розкриття мети дослідження, звернемо увагу на розкриття значення термінів «антропоцентризм» та «інклюзивність», якими ми будемо оперувати в процесі роботи.

У сфері правотворчості, Н. О. Славова стверджує, що принцип антропоцентризму є стійким елементом у формуванні законодавства та функціонуванні правової системи суспільства. На відміну від гуманізму,

де нормативно-правові акти базуються на загальнолюдських цінностях, антропоцентризм визначає, що при створенні правових актів слід акцентувати увагу на людині, вважаючи її центральною фігурою у всесвітньому контексті, підносячи її вище за космос, політику, природу та інше. Таким чином, наряду із загальноновизнаними принципами правотворчості, такими як науковість, професіоналізм, гуманізм, гласність, демократизм, толерантність, оперативність, єдність загальнодержавних і регіональних інтересів та інші, розгляд принципу антропоцентризму є важливим, оскільки акцентує увагу на людській особі як центральному аспекті у формуванні нормативно-правових актів [2].

У рамках православ'я антропологічні концепції звертаються до принципу «образу і подоби Божої», що означає розгляд цілісності людини у відношенні до Бога та всього світу. Суть людської істоти, як матеріальної і духовної, виникає від Бога і повертається до Нього. Бог створив людину, і через людину перевіряє результати своєї творчості. Таким чином, антропоцентризм, що впливає на релігійно-філософські погляди, як справедливо зазначає О. Мороз, обумовлений теїстичним характером релігійно-богословської думки. За цим поглядом, Бог є творцем і володарем світу, який формує людину і вимагає від неї відповідальності за її людяність. Бог розмістив людину в центрі світу, створивши для неї навколишнє середовище. Таким чином, людина стає головним об'єктом Божої творчості [3].

Принцип антропоцентризму в галузі мовознавства виявляється у визначенні людини як мовної особистості з урахуванням різних аспектів, зокрема, у межах мовної свідомості та мовної картини світу. Глумачення антропоцентричної лексики зосереджується на розгляді з позиції орієнтації на людину. Отже, вивчення мовних явищ з урахуванням «людської особистості» визначає специфіку мови через призму сприйняття людиною різноманіття та складності світу [4].

Аналіз антропоцентризму в сучасному конституціоналізмі може бути найефективніше проведений через вивчення конкретних подій державного значення, які виникли через участь представників державної влади у виконанні їх функцій. Основою для такого дослідження повинно служити вивчення нормативної бази конституційного права, що надасть характеристику кожній із зазначених подій. При застосуванні цього підходу можна обґрунтувати антропоцентризм як феномен конституційного права та конституціоналізму загалом. Його використання допоможе об'єднати норми за новим критерієм – антропоцентричним характером, вказати на нові можливості удосконалення нормативної бази з урахуванням людського фактора, а також виявити прогалини, що притаманні конституційному регулюванню. Необхідно зазначити ймовірність того, що описаний явищем конституціоналізму антропоцентризм може відповідати як поточним потребам сучасного суспільства, так і майбутнім викликам. Спрямовуючись на щоденну працю людини, її вміння, знання, навички та досвід, держава та її розвиток завжди матимуть тверді зачатки [5].

Таким чином, на основі наведених вище різногалузевих підходів, зазначимо, що антропоцентризм – це філософський та культурний підхід, що визнає людину центром та основою всесвіту або характеризує її як ключовий фактор при розгляді різних явищ, цінностей і процесів у світі. У широкому контексті,

антропоцентризм включає в себе ідеї, що ставлять інтереси та долю людини в центр розуміння природи, суспільства та всього існуючого.

Разом з тим, виникає питання щодо розуміння «інклюзивності» як політико-правової категорії.

В галузі соціально-педагогічної науки використання терміну «інклюзія» є відносно новим, і вченими, зокрема, дана парадигма інтерпретується за допомогою різних підходів. Так, Л. Міщик, характеризує інклюзію як процес, спрямований на збільшення участі всіх дітей у соціальному житті та різних програмах [6]. З іншого боку, А. Колупаєва розглядає інклюзію як об'єднану освітню систему, що забезпечує належну освіту всім учням, повне включення дітей з різними здібностями в різні аспекти шкільної освіти, що є доступними для інших дітей [7].

Зокрема, як справедливо зазначає Е. О. Манжос, при аналізі концептуальних підходів до аналізу та дослідження категорії «інклюзивності» у освіті, можна виділити наступні складники успішного впровадження даної практики в життя, а саме:

- формування нового світогляду суспільства, спрямованого на позитивне ставлення до дітей та осіб із порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю. Налагодження толерантного підходу всіх учасників освітнього процесу до спільного навчання дітей із особливостями психофізичного розвитку та їхніх здорових однолітків;

- окреслення пріоритетів державної політики в сфері освіти, які стосуються забезпечення конституційних прав та державних гарантій дітям із особливими освітніми потребами; поліпшення нормативно-правового, науково-методичного, фінансово-економічного забезпечення, орієнтованого на впровадження інклюзивного навчання;

- створення освітньо-розвивального середовища для дітей із особливими освітніми потребами в загальноосвітніх закладах;

- розробка навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання;

- підвищення соціальної відповідальності сім'ї у вихованні дитини з особливими освітніми потребами, активна участь місцевої громади в реалізації інклюзивної практики;

- підготовка педагогічних кадрів для роботи з такими дітьми в умовах інклюзивного навчання [8].

Так, Н. Матвеева при дослідженні інклюзивної освіти в Україні крізь призму соціально-педагогічного підходу зазначає, що конкретний зміст та обсяг соціальних послуг у ході інклюзивного навчання адаптується індивідуально для кожного учня з особливими потребами відповідно до його фізичного стану та унікальних потреб. Ці послуги базуються на індивідуальних програмах та рекомендаціях експертів, що враховують різні варіанти і можливості відповідно до потреб дітей із особливими потребами. Згідно з чинним законодавством України, соціальні послуги включають в себе:

- розробку індивідуальної програми (плану) розвитку дитини з особливими потребами; організацію інклюзивного навчання з використанням загальноосвітньої програми відповідно до індивідуального плану;

- проведення психодіагностики для вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, забезпечення корекційно-реабілітаційної допомоги та супроводу, організацію лікувальних занять;
- здійснення психокорекції та психотерапії для розвитку та самоствердження особистості із специфічними потребами, консультування з поліпшення взаємин з соціальним середовищем;
- організацію спеціальних занять для набуття соціально-побутових навичок (самообслуговування, комунікація, позитивна поведінка, харчування, орієнтування у просторі тощо);
- організацію дозвілля, спортивно-оздоровчих та інших видів діяльності;
- консультування з питань захисту прав та інтересів дитини;
- надання інформації про інші доступні соціальні послуги та інше [9].

Таким чином, зазначимо, що антропоцентричні цінності, які ставлять людину у центр уваги та визнають її унікальність та права, можуть впливати на *інклюзивну освіту* у кілька способів:

- *індивідуалізація підходу*. Антропоцентризм підтримує ідею індивідуальності та унікальності кожної особистості. Це може сприяти розробці індивідуальних навчальних планів та стратегій для учнів із різними освітніми потребами у інклюзивному середовищі;
- *розуміння різноманітності*. Антропоцентризм підтримує прийняття та розуміння різноманітності як невід'ємної частини людської природи. Зазначене може сприяти створенню відкритого та толерантного середовища, де усі учні відчуються прийнятими та підтриманими;
- *забезпечення рівних можливостей*. Антропоцентричні цінності можуть підкреслити важливість забезпечення рівних можливостей для всіх особистостей. У контексті інклюзивної освіти, це може означати визнання права кожного учня на доступ до якісної освіти, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей;
- *акцент на розвиток особистості*. Антропоцентризм спрямовує увагу на розвиток і самореалізацію особистості. У інклюзивному середовищі зазначене підтримується забезпеченням індивідуалізованого підходу до навчання та виховання, спрямованого на розвиток потенціалу кожного учня.

Загалом, антропоцентризм може виступати як підґрунтя для створення інклюзивної освіти, враховуючи унікальність та права кожної особистості. Разом з тим, адаптація освіти до індивідуальних потреб особистості є важливим завданням, оскільки кожна людина має унікальні особливості, здібності та потреби. Проаналізуємо деякі виклики, які можуть виникати при цьому процесі:

1) *Різнманітність потреб та педагогічного складу* (зокрема, індивідуальні потреби учнів можуть значно різнитися. Вчителям доводиться пристосовувати програми та методи навчання до різної компетентності, рівня здібностей та інтересів учнів. Разом з тим, наявність різного досвіду та кваліфікації у педагогів з індивідуальними потребами учнів ставить за завдання забезпечення педагогів спеціальними навичками та підтримкою для успішної роботи в різнорівневому класі).

2) *Наявність специфічних особливостей* (так, учні з різними специфічними особливостями, такими як: порушення слуху, зору, рухові обмеження тощо, можуть потребувати індивідуальних підходів та ресурсів для повноцінного

залучення до освітнього процесу, таких як: інклюзивні класи, робочі місця, спеціальні методи навчання та інші засоби для максимальної інтеграції в освітню сферу тощо).

3) *Системні обмеження* (найчастіше дану сферу обумовлюють інфраструктурні обмеження, відсутність необхідних ресурсів та фінансування тощо, які можуть стати перешкодою для повноцінної реалізації індивідуального підходу в освіті).

Висновки і пропозиції. Отже, інклюзивна освіта, визначаючи свою концептуальну основу, ґрунтується на принципах рівноправ'я та доступності. Забезпечуючи рівний доступ до якісної освіти для всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, інклюзивна освіта акцентує на індивідуалізованому підході до навчання. Важливими аспектами цього підходу є створення толерантного та відкритого середовища, співпраця з батьками та опікунами, а також професійна підготовка вчителів для ефективної роботи в різнорівневому класі.

Однак, ключовою рушійною силою інклюзивної освіти є особистість кожного учня. Зазначена унікальність визначається індивідуальними характеристиками, здібностями та потребами. В інклюзивному навчальному середовищі особистість активно взаємодіє з навчальним процесом, визначаючи свої власні цілі, інтереси та шляхи розвитку. Вона стає активним учасником навчання, співпрацює з оточуючими, розвиває соціальні навички та самостійності.

Розглядаючи інклюзивну освіту як взаємодію концептуальних аспектів та ролі особистості, ми підкреслюємо важливість створення динамічного та підтримуючого середовища, де кожен учасник має можливість розвиватися відповідно до своїх індивідуальних особливостей та досягати свого повного потенціалу.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Славова Н. О. Генезис поглядів на правотворчість у працях мислителів античності. *Європейські перспективи*. 2013. № 1. С. 18-22.
3. Мороз О. Антропоцентризм релігійно-філософських поглядів церковних діячів Волині кінця XIX – початку XX століття. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філософія*. Вип. 31. 2013. С. 187-198.
4. Попова Т. С. Принцип антропоцентризму як категорія сучасного мовознавства; наук. кер.: С. О. Швачко // *Перекладацькі інновації: матеріали X Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*, м. Суми, 20-21 березня 2020 р. / Редкол.: С. О. Швачко, І. К. Кобякова, О. О. Жулавська та ін. Суми: СумДУ, 2020. С. 159-161.
5. Якимович Я. В. Антропоцентризм у державній владі: конституційний огляд емпіричних фактів державного правління в Україні. *Право та державне управління*. 2019. № 3(36). Т. 1. С. 59-65.
6. Міщик Л. І. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2012. № 5. С. 139-142.
7. Колупасва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. К.: «Самміт-Книга». 2009. 272 с.
8. Манжос Е. О. Інклюзивна освіта на сучасному етапі розвитку освітньої галузі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*.

2019. № 62. Т. 1. С. 59-62.

9. Матвеева Н. Инклюзивна освіта в Україні: соціально-педагогічний аспект. *Освітній простір України*. 2017. Вип. 11. С. 180-187.

References

1. Konstitutsiya Ukraini vid 28 chervnya 1996 roku. *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini*. 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].
2. Slavova N. O. (2013). Genezis poglyadiv na pravotvorchist u pratsyah misliteliv antichnosti. *Evropeyski perspektivi*. № 1. S. 18-22 [in Ukrainian].
3. Moroz O. (2013). Antropotsentrizm religiyno-filosofskih poglyadiv tserkovnih diyachiv Volini kintsya XIX – pochatku XX stolittya. *Problemi gumanitarnih nauk. Seriya: Filologiya*. Vip. 31. S. 187-198 [in Ukrainian].
4. Popova T. S. (2020). Printsip antropotsentrizmu yak kategoriya suchasnogo movoznavstva; nauk. ker.: S. O. Shvachko // *Perekladatski innovatsiyi: materiali X Vseukrayinskoji studentskoji naukovopraktichnoji konferentsiyi, m. Sumi, 20-21 bereznya 2020 r.* / Redkol.: S. O. Shvachko, I. K. Kobyakova, O. O. Zhulavska ta In. Sumi: SumDU. S. 159-161 [in Ukrainian].
5. Yakimovich Ya. V. (2019). Antropotsentrizm u derzhavniy vladi: konstitutsiyniy oglyad empirichnih faktiv derzhavnogo pravlinnya v Ukraini. *Pravo ta derzhavne upravlinnya*. № 3(36). T. 1. S. 59-65 [in Ukrainian].
6. Mischik L. I. (2012). Inklyuzivna osvita yak umova sotsializatsiyi ditey-invalidiv u protsesi navchannya. *Zbirnik naukovih prats Hmel'nitskogo Institutu sotsialnih tehnologiy Universitetu «Ukrayina»*. № 5. S. 139-142 [in Ukrainian].
7. Kolupaeva A. A. (2009). Inklyuzivna osvita: realiyi ta perspektivi: Monografiya. K.: «Sammit-Kniga». 272 s. [in Ukrainian].
8. Manzhos E. O. (2019). Inklyuzivna osvita na suchasnomu etapi rozvitku osvitnoyi galuzi. *Pedagogika formuvannya tvorchoyi osobistosti u vischii i zagalnoosvitniy shkolah*. № 62. T. 1. S. 59-62 [in Ukrainian].
9. Matveeva N. (2017). Inklyuzivna osvita v Ukraini: sotsialno-pedagogichniy aspekt. *Osvitniy prostir Ukraini*. Vip. 11. S. 180-187 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 20.10.2023 р.

S. S. Kalyniuk, Candidate of of Juridical Sciences, Associate Professor
Uzhhorod National University, Faculty of Law
the Department of Commercial Law
Kapitulna Street, 26, Uzhhorod, 88000, Ukraine
e-mail: stepan.kalyniuk@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-6735-9232

INCLUSIVE EDUCATION: ADAPTATION TO PERSONAL NEEDS IN THE CONTEXT OF ANTHROPOCENTRIC VALUES

Summary

This scientific article is devoted to the study of the problem of inclusive education in the context of modern anthropocentric values. The author analyzes the implementation of the tools of inclusive education in the process of adaptation to the needs of the individual in the conditions of anthropocentrism, focused on the recognition and protection of the rights and dignity of each individual. The article examines the main principles of inclusive education aimed at implementing an environment that promotes the development of diverse talents and ensuring access to education for all. The article emphasizes the need to take into account the individual needs of students with different characteristics, including physical, mental and social characteristics. An analysis of the terminological content of anthropocentrism and inclusiveness as po-

litical and legal phenomena is carried out. The article examines the impact of anthropocentric values on inclusive education. The challenges of adapting education to the individual needs of the individual are analyzed. The conceptual aspects of inclusive education are highlighted and the role of the individual in the educational process is outlined.

The article is aimed at raising awareness of the importance of inclusive education and its role in the formation of a harmonious society, where each individual has the opportunity to reveal his potential and make his own contribution to the development of society. The relevance of the study also lies in the growing need of modern society for a developed system of inclusive education, which would take into account the individual needs of each student. In the changing anthropocentric context, where the emphasis is on the protection and recognition of the rights of each individual, inclusive education becomes a key factor in the formation of a harmonious society. This article makes an important contribution to the understanding and development of inclusive education by offering specific recommendations for adapting educational systems to the needs of diverse students, which is critically important in the context of the ever-growing diversity of student audiences and the desire to create an inclusive society.

Keywords: constitutional right to education, education, regulation of the right to education, equal access to education, inclusive education, anthropocentric approach.